

Onder professoren De leerstoel Kunst en maatschappij

Anita Twaalfhoven In de serie ‘Onder professoren’ plaatst Boekman interviews met voor het betreffende thema relevante professoren. Hans van Maanen bekleedt bij de Rijksuniversiteit Groningen (RUG) de leerstoel Kunst en maatschappij, in het bijzonder met betrekking tot de theaterkunsten.

‘De leerstoelgroep verzorgt onderwijs binnen de afdeling Kunsten, Cultuur en Media (KCM) en doet onderzoek naar de wijzen waarop de kunsten functioneren binnen de samenleving’, vertelt Van Maanen. Daartoe werken specialisten op het terrein van theater en muziek (klassiek en pop), kunstsociologisch georiënteerde wetenschappers en kunstmarketingspecialisten samen binnen de leerstoelgroep. Theaterwetenschap in Groningen onderscheidt zich volgens Van Maanen van die in Amsterdam en Utrecht door een sterkere oriëntatie op de relatie tussen kunst en maatschappelijke context. Dat geldt volgens hem overigens voor een groot deel van het onderwijs en onderzoek binnen KCM.

Is het vanzelfsprekend om in colleges in te haken bij actuele gebeurtenissen in de samenleving? ‘Ik refereer in mijn colleges nooit aan “11 september”, “Fortuyn” of “Van Gogh”’, stelt Van Maanen. ‘Ik erger me aan de manier waarop politici en journalisten die gebeurtenissen

als een soort slogans gebruiken en suggereren dat sindsdien “alles anders is”. Het steeds opnieuw hiernaar verwijzen zie ik niet als een vorm van engagement, maar juist als een gebrek aan engagement.’

Maar deze gebeurtenissen hebben toch een grote impact op de kunstwereld? ‘Ik zie het signaleren van “nieuw engagement” als een trend. Het is de vraag of dit überhaupt bestaat. Het is immers lastig om een helder antwoord te formuleren op de vraag wat hier dan zo nieuw aan is. Het woord engagement betekent “betrokkenheid”, maar waarmee? Misschien is er middels onderzoek een verschuiving te constateren in de thematiek, de uitspraken en de aard van het engagement. Maar je kunt niet zomaar constateren dat het zo is. Het springt echter wel in het oog, dat hetgeen op het gebied van engagement gaande is in de kunst plotseling alle aandacht krijgt. In die zin kun je zeggen dat er bij de pers behoefte aan bestaat, het heeft nieuwswaarde.

En dan vooral op het moment dat erkende kunstenaars hier uitspraken over doen.’

Van Maanen vindt vooral dat er een morele discussie is opgelaaid. ‘De moord op Van Gogh heeft een keerpunt in het discours teweeggebracht, er is een verheving te signaleren in het discours tussen allochtone en autochtone Nederlanders. Zo vraagt men zich af in hoeverre de manier waarop Van Gogh zijn mening verkondigde moreel aanvaardbaar is. Of “dat wel kan” en of je je niet “meer moet inhouden”. Die discussie springt in het oog en heeft te maken met de vraag in hoeverre journalisten, publicisten of kunstenaars de juiste weg bewandelen in hun kritiek op groepen in de samenleving.’

Hoe kijkt hij hier als wetenschapper tegenaan? ‘Wetenschappers zouden volgens de klassieke opvatting een a-kritische houding aan moeten nemen. Maar theaterwetenschappers en sociologen op het gebied van kunst neigen er juist toe te redeneren vanuit de kunstwereld. Ik denk uiteraard na over de rol van kunst in de samenleving. In beginsel zie ik het als een maatschappelijke taak van kunstenaars om grenzen op te zoeken. Kunst is grensverleggend, in die zin dat kunstenaars de gangbare horizon verleggen. Het maatschappelijk belang

‘Ik erger
me aan
de manier
waarop
politici
en jour-
nalisten
actuele
gebeur-
tenissen
als
slogans
gebrui-
ken’

van de kunsten is het kritisch onderzoeken van de samenleving. De kunstwereld heeft in die zin een kritische functie. Maar in de film *Submission* zie je het gegeven dat de grenzen die de makers opzoeken, voor sommigen niet meer aanvaardbaar zijn.’

Moet de overheid hierin een rol spelen en helderheid in deze grensgebieden verschaffen? ‘Nee ik vind dat je daar als kunstenaar zélf over moet nadenken, in de rol van denker, intellectueel. Bij *Submission* is een duidelijke keuze gemaakt om bepaalde grenzen te overschrijden. Ik heb de film niet gezien en kan er in dit geval niet goed over oordelen. Maar over het algemeen is er weinig te bedenken dat van mij “niet mag”. Ik vind wél dat men de mogelijke problemen onder ogen moet zien. Een zekere zelfcensuur hoeft in die zin niet verkeerd te zijn en soms kan iets meer respect jegens de mensen die je bejegend vruchtbaar zijn. Je hebt als kunstenaar verschillende verantwoordelijkheden: je maakt kunst, maar reflecteert daar ook op. Nadenken over de vraag welk effect je kunstwerk kan hebben op het publiek, maakt hiervan deel uit. Zo zijn jeugdtheatermakers bijvoorbeeld voortdurend bezig met de vraag wat wel en niet mogelijk is voor hun publiek.’

Niet dat expliciete

‘Maar kunstenaars waren voor een deel al eerder met dit soort vraagstukken bezig’, vervolgt Van Maanen. ‘De term “nieuw engagement” viel al vóór de recente gebeurtenissen te beluisteren, zowel in het theater als in de beeldende kunstwereld. In de internationale beeldende kunst verschoof de aandacht voor vorm naar de aandacht voor thematiek, met name de wereldproblematiek. Zo was, om een expliciet voorbeeld te noemen, tijdens de Biënnale van Lyon een kamer geheel ingericht als kaart van de wereld, met markeringspunten op de plekken waar de VN opereren en hoe deze operaties in de ogen van de kunstenaar disfunctioneren.’

Anita Twaalfhoven

is redacteur van *Boekman* en stafmedewerker van de Boekmanstichting

‘Anders dan in de periode van het politieke vormingstheater stellen theatermakers zich sinds de jaren tachtig op het standpunt dat engagement niet schuilt in een expliciet statement. Kunst is geëngageerd omdat het je helpt de werkelijkheid op een andere manier te bekijken. Dit engagement ontstaat tussen de kunstenaar als waarnemer van de samenleving en het publiek. Een stap verder is dan het maken van een maatschappelijk statement. Maar als kunst te veel een middel wordt in dienst van dit statement, overschaduwde dit de kracht van kunst. De morele positie van de kunstenaar gaat dan overheersen. In mijn optiek is het wel degelijk mogelijk en nodig om een en ander samen te brengen.’

‘Theatermakers van nu leggen het engagement eerder in de vorm dan in uitgesproken topics of een “boodschap” en houden niet van dat expliciete. Gezelschappen als Het Werktheater en Maatschappij Discordia maakten de persoonlijkheid van de acteur achter de rol zichtbaar. De speelstijl van 't Barre Land is gebaseerd op een persoonlijke communicatie met het publiek. Hieruit spreekt een grotere persoonlijke betrokkenheid van de acteurs dan voorheen. Maar ook het gehele oeuvre van een regisseur als Gerardjan Rijnders straalt zijn betrokkenheid uit. Men toont wel degelijk een vorm van engagement, is betrokken, maar de vraag waarbij, is niet eenduidig te beantwoorden. Je kunt niet meer zomaar onderscheid maken tussen politiek theater en andere vormen van engagement in het theater. Ook een theatrale bewerking in vier delen van het werk van Proust door Guy Cassiers bij het Ro theater kan maatschappelijk relevant zijn. Het engagement waaiert in zekere zin alle kanten uit.’

In bredere zin heeft kunst, in de optiek van Van Maanen, een te geringe betekenis in het maatschappelijke discours. ‘Er is sprake van een gebrek aan inbedding in maatschappelijke structuren. Zo wordt het theaterbestel in

Nederland gekenmerkt door een ver doorgevoerde onafhankelijkheid en autonomie. Op organisatorisch niveau wordt een onvruchtbare scheiding tussen productie en distributie instandgehouden. Het gevolg is een breed vertakte stroom van allerhande, soms prachtige, producties, maar ook te weinig institutionele inbedding om deze stroom maatschappelijk ten nutte te maken. Ik ben er een voorstander van om kunstenaars, met behoud van artistieke autonomie, de gelegenheid te geven te werken binnen organisaties. Zo kun je theatergezelschappen stevig verankeren binnen een stad. Ook zou ik ervoor pleiten om individuele stipendia grotendeels af te schaffen en kunstenaars in plaats daarvan contracten aanbieden om bijvoorbeeld als *artist in residence* binnen een scholengemeenschap te werken en zo een school parttime van kunst te voorzien. Het gaat om het scheppen van andere structuren, die kunst en kunstenaars – ik benadruk opnieuw met behoud van autonomie – sterker inbedden in de samenleving. Dat zou ook helpen om de huidige discussies rond de vrijheid van kunst anders te voeren. Als je midden in de samenleving functioneert, word je scherper voor de vraag gesteld wat je wilt overbrengen en aan wie. Daarbij gaat het er niet om sociologisch of politiek meer geëngageerd te raken, maar om datgene wat je maakt beter te laten aankomen. Daar hebben we nu in Nederland heel weinig structuren voor, de kunst is hier te *frei schwebend* om een stevige culturele rol te spelen, terwijl dat meer dan ooit nodig is.’